

ЕЛЕНА АЗМАНОВА-РУДАРСКА
Югозападен университет „Неофит Рилски“
✉ eazmanova@abv.bg

ОБРАЗИТЕ НА СЛАВЯНСКИТЕ ПРОСВЕТИТЕЛИ В МАКЕДОНСКАТА ЛИТЕРАТУРА: ПОЕТИЧЕСКИ ПАЛИМПСЕСТ И ЛИТЕРАТУРЕН КУЛТ

Elena Azmanova-Rudarska,
South-West University Neofit Rilski
✉ eazmanova@abv.bg

THE IMAGES OF SLAVIC ENLIGHTENERS IN MACEDONIAN LITERATURE: POETICAL PALIMPSEST AND LITERARY CULT

This article is part of a research on modern literature in Northern Macedonia (1945- present). The poetical works dedicated to Holy Seven Saints (Heptarithmoi/ Sedmotchislenitsi) are analyzed and their imagery, functionality and individualization are focused on. The topoi – Ohrid, the lake, the monastery play a crucial role for the situating of the images. Most of the works are dedicated to the regional cult of St. Kliment. The images in the Macedonian literature stand out with their patency, fragmentation, and mythology.

Keywords: St. Sedmotchislenitsi, St. Kliment of Ohrid, St. Naum of Ohrid, Contemporary Macedonian literature, poetry

---

Темата за култа към св. Седмочисленици еднозначно и неотменно минава през църковното отбелязване на празника 27 юли и светския триумф на славянската писменост 24 май. Македонската литературата не прави изключения, когато коментира празничността – в нея са изваяни образите на просветителите пластично и внушително, подобно на останалите славянски литератури, проблематизиращи култа към св. Седмочисленици. Ето защо особено важен момент в изграждането на почитанието към „ансамбъла“ е съвместното честване на Празника на славянската писменост в Деня на св. Кирил и Методий. От 2014 г. той се отбелязва заедно от МАНУ и БАН¹ – една инициатива, която разширява и умножава възможностите на празника, оцветява го, като му придава „сакрален смисъл“, а делото на солунските братя е определено като „подвиг“ ([9] Дамянова 2014–2015: 27).

В началото на честванията на празника на св. Седмочисленици стои безспорно християнският култ към двамата равноапостоли Кирил и Методий, утвърден още през X в. ([21] Пандурски 1953: 51). Във вре-

---

¹ Сборникът „Заедно – Съвместно“, реализиран от БАН и МАНУ.

мето преминава различни трансформации, като от християнското тържество *успение* се превръща във *всенароден/всеславянски празник*, т.е. акцентът преминава в светско тържество с държавнически инспирации. Тази празничност поражда творби в най-различни жанрови вариации – художествени творби от регистъра на поетическото, прозаическото и драматическото; публицистични текстове, които проблематизират култа, книжнина на масовото и всекидневното, която търси съвременни идентификационни маркери със средновековните образи, но и научна литература, която изследва различните проявления на култа.

Цел на настоящата статия е да се проследят литературните експликации спрямо образите на св. Седмочисленици в художествената литература на Северна Македония – поетически, прозаически и драматически. В тази част на балканската книжовност липсват произведения върху обединения култ. Това се компенсира от големия брой творби, посветени на отделните личности, с превес към култа на „местните“² светци – св. Климент и св. Наум Охридски.

Важен момент в охудожествяването на св. Седмочисленици е тяхното предхождащо конституиране. Кирил, Методий, Климент, Наум, Горазд и Ангеларий, Сава е предполагаемата последователност на канонизирането им, съобразена не само с времето на тяхната кончина, но и с първите сведения за този процес ([18] Мареш 1989: 109). Най-напред се заражда култът към равноапостолните Кирил и Методий, като текстове за тях възникват още в края на IX в. ([12] Иванова 2003: 365). През Късното средновековие се преминава през груповото моделиране от „двоица“ в „четворка“, съществуващи в III песен на „Канона за св. Климент Охридски“ от Константин Кавасила (1255–1260) – „превъзходната двоица на учителите/ ви избра като божествена четворка“ ([33] Чешмеджиев 2003: 432). До XIII в. е изграден култът към просветителската конфигурация – към всеки от тях поотделно, към двойката „Св. Кирил – св. Методий“, към „местните“ светци Наум, Климент, Горазд и Ангеларий. От средата на XIII до XVI в. върви трансформацията от четирима светители към седем просветители, като последен е включен и Сава. Едва през Възраждането култовият комплекс към просветителите се налага като седморка с гръцкото обозначение *οἱ Ἐπτάρθμοι* (св. Седмочисленици).

Някъде там, през XVI или XVII в., се поставя началото на общото почитание. Според една група учени ([18] Мареш 1989, [33] Чешмеджиев 2003) податки се откриват още в „Сказание за превода на Свещеното писание“ от Хилендарския манастир – XVI в. Той е първият книжовен документ, конституиращ групата „Св. Седмочисленици“ – като брой и състав. Според друга група учени ([3] Бакалова 2016, [7]

² В текста е изтъкната регионалността на култа към св. Климент и св. Наум на целия Балкански полуостров. Тук „местни“ се употребява в смисъл на принадлежащи към конкретен топос на територията на днешна Северна Македония и трансформацията от местно към регионално възхваляване.

Грашева 2003, [30] Русева 2012)³ стенописите от 1612 г. в Слимничкия манастир до гр. Преспа са по-ранни от днес наличните книжовни позовавания в утвърждаването на култа.

За начало на текстовите експликации се поставя винаги църковната книжнина, необходима за обслужване на култа – жития, служби, литургични текстове. Литературата, свързана с въздигането на култа „Св. Седмочисленици“, датира от XVIII в. Това са два литургични паметника и са част от гръкоезичната Кирило-Методиевска традиция. Първият е „Служба на св. Седмочисленици“ (за 27 ноември), печатана през 1720 г. във Венеция ([5] Бърлиева 2003: 681). Втората „Служба на св. Седмочисленици“ (за 17 юли) е от Григорий Константиридис, наречен Мосхополита (у Ив. Рашков – и Михаил Гора, [28] Рашков 1997: 51). Тя е известното Мосхополско издание от 1741/1742 г. ([5] Бърлиева 2003: 681, [33] Чешмеджиев 2003: 428).

И двата документа свидетелстват за широката славянска и балканска основа на култа. Първият църковнославянски превод е направен от Калистрат Зографски през 1903 г. (Пловдив) по изданието на Григорий Мосхополита ([11] Зографски 1903). През 1958 г. Партений, епископ Левкийский, редактира и разширява богослужебните текстове, като включва четири жития (на св. Кирил, св. Методий, св. Наум и св. Климент), седем богослужебни последования (в това число и за св. Седмочисленици, за 27 юли) и три акатиста ([22] Партений 1958). Такова късно разпространение на службите (началото на XX в.) е причина за късното основополагане на общото празненство на славянските просветители. Факт е, че във времето около църковнославянския превод от Калистрат и редакцията на Партений Левкийский се появяват художествени творби, пресъздаващи образите на св. Седмочисленици в група. Тоест, нагласяването на богослужебния текст и охудожествяването на образите върви в синхрон.

За разлика от култа към солунските братя, за ансамбъла „Св. Седмочисленици“ няма публицистични представяния на светски празник (на същината му, патроните), където би могло да се проследи зараждането и трансформацията на култа. Този пропуск се дължи на факта, че празникът им (27 юли в източното православие) се отбелязва все още като църковен и няма експликации за светска почит. Липсата на публицистично обговаряне подсказва и друг специфичен момент от развоя на култа в литературата на Северна Македония – интерпретацията на образите в съвременната художествена литература изпреварва появата на светския празник.

Важен момент за фикционализирането на образите е развоят на художествената литература в Северна Македония. Поради своята специ-

³ Л. Грашева смята, че „действително са посочени седмина „богоизпратени“ и „равноапостолни“ преводачи, но „те не са определени като „Седмочисленици“, а като „седем на брой“ ([7] Грашева 2003: 578).

фика съвременната литература на югозападната ни съседка изживява различен път на охудожествяване на образите, за разлика от другите балкански и славянски народи. Тя заживява своята относителна самостоятелност след Втората световна война за период около 46 години в състава на СФРЮ ([8] Гюрчинов 1996: 13). След разпадането на Федерацията страната става независима през 1991 г. и това е момент на осъзнаване на свободата и в книжовността. Затова и литературните процеси там са неедновременни спрямо останалите балкански литератури – които всъщност също са несинхронни една спрямо друга в проявленията на направления, жанрове, стилове, влияние и т.н., което не е предмет на изследване в настоящата статия. По подобие обаче на останалите балкански литератури, и в литературата на Северна Македония темите, сюжетите и жанровете също са под влияние на актуалните обществено-политически събития и отразяват както дълбоко породили се народни представи, така и временния оттенък на настроения и внушения.

Това потвърждава и изследването на Блаже Ристовски „Клучни проблеми во македонскиот преродбен процес“ ([29] Ристовски 2011). Той изгражда парадигмата на македонската литература въз основа на съпоставката с развоя на възрожденските тенденции в съседните литератури – сръбска, хърватска, словенска и българска. Той смята, че схемата на европейските литературни школи и направления е неприложима. „Всъщност, в Македония почти в целия XIX в. няма чисто литературен развоен процес, а литературните прояви са комплексни, необходимо преплетени с борбата на македонския народ за културно-национална еманципация и утвърждаване на нацията, на езика, фолклора, етнографията и на държавническо мислене“ ([29] Ристовски 2011: 25).

Според Боряна Прошев-Оливер, „След Втората световна война, в новите условия се поставят основите на македонската книжовност, а тоя процес минавал главно под знака на книжовния реализъм, основавайки се на традиционното богато изкуство на устната народна словесност“ ([27] Прошев-Оливер 2011: 263). В този период произведенията, посветени на светците-просветители, са изключително малко. Могат да се открият няколко лирически творби (П. Андреевски, Ц. Андреевски, Б. Гюзел, Сл. Яневски, Бл. Конески, А. Поповски, Й. Котески, М. Матевски, Т. Чаловски, А. Шопов и др.), романизираните биографии на Л. Каровски за Климент и Наум, както и драмите на Т. Арсовски, писани през 80-те години. Те се стремят предимно към достоверност, но вплитат и народните предания и легенди. От средата на 80-те години се забелязва изострена чувствителност към мотивите – сменя се историчността за сметка на митологичната детайлност, прониква поетическата индивидуализация. Или, по думите на Б. Прошев-Оливер, „Модерният поетически израз се синтезира с локалната цивилизационна автентичност и архетипната имагинерност“ ([27] Прошев-Оливер 2011: 263).

Според нея, през този период македонската литература се стреми да се освободи от строго разбираната национална и социална функция ([27] Прошев-Оливер 2011: 263). Така историческото е само фон, основа, която обаче не е застинала, консервативна, а подвижна, привидна, приспособима. Представите за идентичност се четат само през призмата на общото, балканският контекст владее езика. Славното средновековно минало, където най-често се съполагат образите на светците, и напрегнатото настояще се срещат и се ситуират извънвремево, за да срещнат архетипи, образи, митологеми.

Като тематика в литературата на славянските народи (източни и западни – българи, македонци, поляци, руси, словаци, словенци, сърби, хървати, чехи), култът към св. Седмочисленици започва изграждането на художествен култ по различно време. Докато за източните и южните славяни това става още през Възраждането, то за западните славяни (чехи, поляци, хървати, словенци) това е сравнително късен култ ([18] Мареш 1989: 109), дори и богослужебните текстове там са въведени отскоро, след средата на XX в.⁴ Първите публикувани творби с художествени претенции са свързани с образите на равноапостолите Кирил и Методий (руски), както и с тези на Климент и Наум.

Подобна е ситуацията и в литературата на Северна Македония. При зараждането на този култ в художествената литература не се забелязва рязка смяна на жанрови конвенции или разнообразие както до 1991 г., така и след нея. Още през 70-те и 80-те години са засвидетелствани интересите към образите в поезията, късият разказ, романизираната биография и драматургията. По-ранни творби от този период са тези на Ц. Андреевски, Т. Арсовски, К. Буюклиев, Л. Каровски, Бл. Конески, Й. Котески, М. Маневски, М. Матевски, Д. Наневски, Й. Павловски, Р. Павловски, В. Подгорец, Б. Смакоски, Л. Стоименски, Т. Чаловски, Сл. Яневски, Р. Ячев и др. Най-представителното е събрано в няколко сборника от Вера Стойчевска-Антик: „Климент и Наум Охридски во народната традиција“ (1982), „Климент Охридски 886–1986“ (1986), „Свети Клименту“ (1993), „Во чест на светите Кирил и Методиј“ (1994), „Св. Наум Охридски“ (1997). В публикациите от най-ново време (след 1991 г.) се отбелязват като най-успешни за развоја на македонската литература романът на В. Андоновски „Папокот на светот“ (2000) и драмите на Г. Стефановски „Огнени јазици“ (2013) и Й. Плевнеш „Кирил и Методиј, Whoareyou?“ (2015).

В македонската литературна критика най-напред се появяват няколко научни изследвания върху конституирането на средновековния култ, а едва през 2015 г. е първото научно изследване върху художествената интерпретация и литературната митологема към св. Сед-

⁴ Според Ф. В. Мареш за Чехословакия това е 1971 г., а за Югославия – 1986 г. ([18] Мареш 1989: 109).

мочисленици. Още в началото на научните диалози върху култа на светците се налага мнението, че честването на славянските просветители става от момента на честването на св. Климент, тоест XII в. ([15] Конески 1976: 64, [34] Якимовска-Тошик 2007: 20). В задълбоченото си изследване Франтишек Вацлав Мареш описва подробно всеки текст, споменаващ някого от светителите, като посочва и текстовете, в които те са заедно. Отбелязва както източната, така и западната славянска традиция относно текстовата поява, като обръща внимание и на вариативността „Сава – Лаврентий“ ([18] Мареш 1989: 104). Според него за пръв път св. Седмочисленици се срещат в „Сказание за превода на Свещеното писание“ (Хилендарски ръкопис от XVI в.) ([18] Мареш 1989: 107). Той посочва и такъв текст, в който и осемте (заедно със Сава и Лаврентий) са изредени, без да се обозначават като „Седмочисленици“. Това е в „Черноризец Храбър. За буквите. Почаевски препис“ от XVI в. ([18] Мареш 1989: 106). Изследването на Петар Хр. Илиевски разглежда подробно въвеждането на термина „седмочисленици“, състав, символика и култ. Интерес представлява интерпретацията на „мистичния и символичния фон“ ([13] Илиевска 2000, [17] Илиевски 1989: 6). Г. Поп-Атанасов допълва тези проучвания с химнографските творби от византийската книжовна традиция – хронологията на текстовете за всеки от св. Седмочисленици, като посочва и появата на първата обща служба на груповия пантеон ([26] Поп-Атанасов 1992: 23).

През 2015 г. статията на Наташа Аврамовска „Ликовите на апостоли на словенската писменост во современната македонска книжевност“ ([1] Аврамовска 2015: 33) разглежда образите на някои от св. Седмочисленици – Кирил, Методий, Климент и Наум – в художествената литература на Северна Македония. Изследването се опира на факта, че в съвременната македонска литература липсват произведения за общия култ.

Евелина Джевиецка изследва разпространението на култа към св. Климент в литературата, като го представя в светлината и единството на Кирило-Методиевата традиция. Според нея темата е обусловена „от две херменевтични линии: националистическа и просветителска“ ([10] Джевиецка 2017: 192). Именно тези водещи теми се наблюдават в изграждането на литературната митологема за светците. Културната рефлексия определя надграждането на всеки от образите, но новите ангажменти на съвременната македонска литература към средновековните идеи отклонява тяхното конституиране в общ художествено-литературен култ.

В областта на лириката творбите се характеризират с подчертана патетичност, изповедност и диалогичност, засилена фрагментарност, метафоричност на образите и съвременни реминисценции. По тази причина поетическите творби се организират, от една страна, в своеобразна

сюжетна паралелност по детайлите, топосите и изразността, а от друга страна, по индивидуализирането и групирането на образите на светците. Най-многобройни са творбите, посветени на св. Климент, следват тези за св. Наум, както и тези за общия култ към св. Кирил и св. Методий. Само една творба – „Песен за свети Наум Охридски“ от Ивица Максимоски – представя четирима от светителите заедно: Кирил, Методий, Климент и Наум.

Св. Климент

При наблюденията върху поетическите експликации се очертават няколко тематични ядра – разговор със светеца, словото на светеца, образ, действие, храм на св. Климент. Открояват се няколко водещи мотива, първият от които са местата на светеца – Охридското езеро, градът, храмът... Много силна символика на това задава Душко Наневски: „Тук слънцето се венчава с водите,/ тука светостта се множи“ ([20] Наневски 1993: 49). Това приближаване на пространството до светеца му придава сакралност. Водите се превръщат в извор на светлина, духовност, святост. Градът с църквата на св. Климент, зографията в нея, образите от стените или от иконите, създават усещането за уникалност, неповторимост, богоизбраност. Така свещеният топос се свързва със свещената книжовност, което придава и духовна извисеност, и мащабност на делото на св. Климент.

Диалогичността със светеца разкрива и дълбоката изповедност на смъртния, прекланящ се пред безсмъртието, и проблематичността между битието и душевността на човека, всмукан в сакралния космос на Охрид. Стихотворението на Ристо Ячев „На несреќниот от Кутмичевица“ ([31] Стойчевска-Антик 1986: 71) е издържано под формата на монолог към светеца, където са вплетени митологемни знаци от проявления, които свързват образа на Климент с образа на Христос: „слънчевото слово“, псалмите, беседите, езикът, кръстът. Това уподобяване с Исус е еманацията на вярата в култа към „златнио“⁵.

„Климентова слава“ от Вера Маркулева-Поповска ([19] Маркулева-Поповска 2006: 22) пресъздава изповедта на един признателен потомък на града Охрид и следовник на св. Климент. Тук отново се срещат традиционните образи-символи – градът, езерото, църквите... Разговорът със св. Климент е във формата на благодарност, която преминава от молитвен тон към авторефлексивна изповедност: „годините летят бързо/ като гълъбици бели“ ([19] Маркулевска-Поповска 2006: 22). Творбата на Раде Силян „Огледало“ възкресява образа на светеца както чрез постоянните образи-метафори, така и чрез нови, свързани със св. Климент – сърцето, слънцето, езерото, иконите, фреските, писмото... Всички те се организират около няколко възприятия на паметта:

⁵ Така наричат св. Климент в Охрид.

безсмъртието, любовта, светостта, писмото светилник ([32] Стойчевска-Антик 1994: 52). Йован Котески посвещава на св. Климент творбата „Светлина“ – поетическа изповед както за трудностите да бъде продължено делото на просветителя, така и за устойчивостта, постоянството и задружността. Водещ символ тук е светлината в нейните различни проявления – слънчева, храмова, от езерото, но и от „бялото ленено платно“, на което „сеят кирилицата“, светлината на дълга пътека, която извежда из духовния мрак ([32] Стойчевска-Антик 1994: 93).

Изключително важно за конституирането на почитта се оказва словото на светеца. Тук творбите са по-наситени, а образите – по-внушителни при търсенето на охудожествяващия елемент. Словото се оказва както чудо, така и средство за извършване на чудеса. А чудото за средновековната тематика е свидетелството на светеца за неговата обвързаност с хората.

В монологичната творба на Радован Павловски „Историјата на вокалите“ ([31] Стойчевска-Антик 1986: 72–73), която е и своеобразно обръщение към съвременниците, Климент е представен чрез идеята за трансформация на азбуката от глаголица в кирилица, което според някои учени е направено от св. Климент. И тук, както в предходните поетически творби, се забелязва разклоняването на поетическата имагинерност в отделни знаци – звезда, ангел, храм и др., свързани с народностни образи – народът, майката, земята, като последната е очертана: „От Костурско до Моравско/ от Моравско до Солунско“ ([31] Стойчевска-Антик 1986:72). В тези контури на пространство и знаци е положена представата за свободата като нещо надземно. Стихотворението притежава и интересна стилистика – няколко думи са изписани със средновековна графика. Това са „охридски ангел“, „одежда“, „житие“, „птица към ада“, „жажда“, които допълнително натоварват експресивността на стиха. „Оковано ехо“ от Миле Маневски ([31] Стойчевска-Антик 1986: 96) също представя внушението за вълшебното слово на светеца, което успява по чудодееен начин да отключи гърлата. „Слово од св. Климент“ от Душко Наневски притежава двуделна структура, като първата част е своеобразно поетическо описание на топоса „Охрид“ – „слънчев град“, с „езерово сияние“, където светците нямат „аскетски лик“ ([20] Наневски 1993: 166), а образът на св. Климент е навсякъде. Втората част представлява своеобразна молитва към светителя, която стилово и съдържателно напомня „Азбучна молитва“: „Спаси ме от врагове, Боже, вразумей ги, възпри ги,/ а на мен ми отвори светъл лъч: по твоя път да вървя“ ([20] Наневски 1993: 166).

Много специфично за поетическото пресъздаване на образа се оказва изобразяването на лика му на икона или фреска. Матей Матевски в „Сенката, што пее“ пресъздава образа от иконата по един сугестивно-емоционален начин, отново чрез избрани детайли – мисълта, благославящата десница, образа на светеца, на фона на „езерска свет-

лина“. Творбата е с посвещение: „Во Охрид, пред изображението на Климента“ ([31] Стойчевска-Антик 1986: 85), което не само заявява адресата, но и задава топос, проявление и култ. Пеещата сянка придава митологични препратки, тайнственост и кодираност на посланието. Науме Радически също опоектизира иконичния образ на св. Климент в творбата „Глас и утро, или скица за Климентовиот портрет во времето“ ([31] Стойчевска-Антик 1986: 86). Със средствата на анафората се наслагват архетипни представи, които внушават усещането за изначалност – „глас“, „утро“, „зори“, „раждане“, „мисъл“ ([31] Стойчевска-Антик 1986: 86–87).

По-различен е образът на св. Климент в творбата на Весна Илиевска „За Климент Охридски“. Следвайки източноправославните философско-религиозни интерпретации, поетесата представя проявлението на св. Климент изцяло откъснат от библейско-християнската митология и книжнина. Той е „като изстрел от духовната дълбочина“ и неговата роля е да подсети „как се става Човек“ ([13] Илиевска 2000: 34).

Освен словото и изображението, които са най-ярката експликация на героя, действията на светеца също са със силна семантична натовареност. Открояват се онези, които са познати от житията на св. Климент, но и други, които съединяват миналото и настоящето и създават мост между времената.

Творбата на Ц. Андреевски „Свети Климент Охридски сади овошки“ е под формата на монолог-размисъл за благодатта в живота „където трябва на дара свой дар да добавим“ ([2] Андреевски 1982: 27). На фона на една невероятна природна нощна картина на Охридското езеро лирическият герой открива и благодатта в природата – да засади фиданки и постави калемци. В същото време това дело е представено като най-значимото: „и в действията поднебесни ме следяха просветлените“. По друг начин пресъздава самият образ на Климент в едноименната поетическа творба Славко Яневски ([31] Стойчевска-Антик 1986: 70). Характерната за творчеството му фрагментарност и иносказателност тук е доведена до силно внушение – образът на светеца е сякаш раздробена мозайка (очи, зъби, уши, мозък, глава), чиито парчета сглобяват иконичния лик. Митологичното се размесва с магичното, за да възпроизведе усещането за отдаденост на светеца. Траян Петровски в „Разговор за Климента“ представя образа на светеца чрез реминисценции за неговите дела сред хората – „предвестник на зрака“, „четец на магичните знаци“ ([24] Петровски 1998: 126), опитомяването на овошките, построяването на храм и др. Всички тези напомнания подпомагат възвеличаването на образа, каноничното изграждане разчита на паметта, а не на нейната реконструкция. Творбата на Борян Витанов „На св. Климент Охридски“ ([6] Витанов 1998: 50) също се основава на диалогичността със светеца. Изградена чрез реторични въпроси, разгърнати в огледален синтактичен паралелизъм въз основа

на строфичната организация, те задават легендарност на образа – мнозина, които са страдали, св. Климент също е страдал с тях, но хората не са разбрали за неговите страдания по време на неговата всеотдайна книжовната дейност.

Един от най-големите приноси от дейността на Климент Охридски е изграждането на книжовен и религиозен център. Обособяването на култовото място става и чрез сградите. Историята на църквата, построена от Климент Охридски, е интересна и с различна съдба във времето. Храмът на светеца обаче буди интерес не само и не толкова като постройка, а като емблема, знак, свидетелство. Поетическите експликации акцентират на визуалното, пораждащо различни чувства и спомени. Бошко Смакоски в „Имарет“ ([31] Стойчевска-Антик 1986: 79) пресъздава усещанията си от първото зърване на развалините на манастира, завладяващата го тъга и страдание по разрушената светиня.

Творбата „Во црквата „Свети Климент“ от Люпчо Стойменски е писана през 1978 г. – много след разрушаването на храма и много преди възстановяването му през 2002 г. Погледът се спира на фреските, опушените стени и мрачното настояще, но припомня, че по тези черни основи „Климент бели букви е врязал/ както и зографите своята светла душа“ ([31] Стойчевска-Антик 1986: 83).

Душко Наневски предава своя възторг от манастира в поетическата форма на „Манастирот свети Климент“. Тук освен езерото се появява и „животворна вода“. Охудожествената легенда представя светеца като закрилник, пазител и хранител на хората и града – той през нощта бди над съня им, а през деня ги учи на слово. В стилизиран вариант присъства и перифразата на цитат от „Проглас към Евангелието“, с функциите на библиейски тематичен ключ и в средновековната (по Ис. 29:18), и в творбата на Наневски: „глухите да чуят, слепите да прогледнат,/ да видят светлината, която извира от езерото“ ([20] Наневски 1993: 51). „Бдеење“ ([31] Стойчевска-Антик 1986: 97) от Радмила Трифуновска описва картина от храма, където нощната тишина внушава мистичност на християнското изживяване. „Палимпсест“ на Анте Поповски разкрива търсенето на священото наследство от следващите поколения. Рядко се среща в македонската литература обобщен образ, но тук това са всички следовници на св. Климент. Патетичното и иносказателно послание на творбата, напомнящо библиейската стилистика, е изведено в края ѝ: „Не търси тях!/ Търси онзи, когото търсеха те.“ ([31] Стойчевска-Антик 1986: 98).

Палимпсестен образ внушава и творбата на Иван Паунчев „Свети Климент Охридски“. Написана в две части, тя успоредява две проявление на светеца – образа му преди и образа му след смъртта и канонизацията. Докато на земния жител са приписани действията на Климент просветителя, то втората част – „Бдеење“ – разкрива закрилата на светеца над града след неговото въздигане. В този откъс Климент е

представен с три превъплъщения – „Просветител“, „Учител“, „Спасител“ ([23] Паунчев 1997: 84). Ал. Пипилев създава диптих „Кон свети Климент“ I и II ([25] Пипилев 2000), в който под формата на молитва представя своите възприятия за паметта на светеца – в първата част светецът е в ролята на пастир, а във втората присъствието му е сравнено с насъщния хляб. В стила на фолклорната традиция на изреждане и натрупване на образности е творбата на Ацо Шопов „Езеро край манастирот“ ([32] Стойчевска-Антик 1994: 60). Липсват дори споменавания на светци или конкретно място, сякаш манастирът се е потопил в митическото време и се е превърнал в безвремие.

Св. Наум

Св. Наум също е подложен на сходни литературни интерпретации. Неговите проявления присъстват както на идейно, така и на образно ниво. Преобладаващи са вплитанията на библейски, средновековни и фолклорни мотиви, които произвеждат не само одухотворен, но и близък до народа образ. Ако св. Климент е издигнатият, възвеличен образ, то св. Наум е сякаш един от тях и те споделят едни и същи проблеми.

Петре Бакевски посвещава творба на св. Наум със заглавие „Небесните клъчуче на монахот св. Наум“ ([4] Бакевски 1993: 203–206). Тук образът на светеца е изграден отново чрез внушения, ползващи тематиката и стилистиката на средновековните текстове и фолклорните легенди – светлината, която надделява всичко, и истината и вярата, които са присъщи на светлината и произтичат от нея. Началото на светлината е животворен източник от небето до езерото, а златните ключове на този извор са в сърцето на св. Наум. Подобно на фолклорната легенда, тук светлината е подвластна на ударите на Свети-Наумовото сърце, което се чува, когато се допре ухо до пода на църквата. Душко Наневски посвещава на св. Наум творба за манастира („Манастирот свети Наум“), като вплита фолклорни предания и легенди – стенописът как св. Наум оре с мечка, туптящото сърце на светеца, кръстът на манастира, който подпира небето, езерото и неговата светлина ([20] Наневски 1993: 51). Творбата на Иван Паунчев „Свети Наум“ е под формата на изповед. Лирическият говорител разсъждава върху мотивите на св. Наум да пристигне на Охридското езеро, както и онова, което остава от делото му – манастирът ([23] Паунчев 1997: 81).

Св. Климент и св. Наум

Творбата на Петре Бакевски „Климент и Наум го разтегнуваат јажето на татковината меѓу двата брега на Охридското езеро“ ([4] Бакевски 1993: 98) представя двамата светци не в противоборство, а единни при основаването на манастирите. Строежът на сградите се превръща в надпространствено и надвремево изграждане на митологемните ядра на народната духовност и очертават по един оригинален начин свет-

ческата територия чрез символиката на опънатото въже от единия до другия манастир.

Св. св. Кирил и Методий

Двамата равноапостоли присъстват в художествената литература на Северна Македония с общия си култ. Докато св. Климент и св. Наум са „своите“, близките, регионалните, общославянските светци, то Кирил и Методий са светци на Европа, те носят високите измерения на общохристиянския култ и богата легендарна основа.

Одаичността на „На солунските браќа“ от Кирил Буюклиев изгражда чрез възходяща градация пътя на двамата светци – началото, установяването на книжнината, нейната защита, обявяването ѝ за равностойна и освещаването ѝ от папата. Всички тези стъпки довеждат до възвеличаване на образите. Епитети и метафорични изрази като „изконност“, „мъдрост небесна“, „пламъкът на бялата книга“, „мъдрост“, „древна птица“, „родова кръв“, „славянски“, „вечност“ ([31] Стойчевска-Антик 1986: 82) бележат деятелността, но служат за характеристика и на образите.

В своята „Песна за Кирил и Методиј“ ([17] Максимоски 1996: 11) Ивица Максимоски представя двамата братя като звезди. Специфичното на тази творба е, че за разлика от тези, писани до 1991 г., тук се задава народностно-идентифициращ маркер: „В Солун се родиха и от техните родители/ бяха възпитани в македонски дух“ ([17] Максимоски 1996: 11). Подобни творби се забелязват в литературите на всички славянски народи в различни периоди от конституирането на родното.

Славко Яневски е посветил поетическа творба на Кирил и Методий – „Браќата Солунски“. Като подзаглавие е поставен времеви маркер – „IX в.“ В първата смислова част на творбата е пресъздадено усещането за безпросветна тъмнина и духовен мрак. Тайнственото и митичното се внушават чрез маркерите на нощта, тишината и слепотата, както и присъствието на животни, които изпълняват хтонични функции – скорпион, котка, козел, циклопи-гуцери, трирога жаба... „Невиделица. До Кирил и Методиј“ ([32] Стойчевска-Антик 1994: 62). Във втората смислова част са използвани иносказателни фрази, наподобяващи библейската стилистика – „Ще бъде това, което не е било. За да бъде бъдещето./ Било е, което няма да бъде. До тях.“ ([32] Стойчевска-Антик 1994: 62). В изключително синтезираната последна част, изградена от пет стиха, са зададени щрихи и от образите на светците – с бели бради, които са знак за тяхната мъдрост и създават усещането за важността и непреходността на делото им.

Творбата на Тодор Чаловски „Вруток на утока“ [Ручей на устието] ([31] Стойчевска-Антик 1986: 80) е посветена на Кирил Солунски и датирана с конкретно посочване на мястото: „Рим, Сан Клементе, май 1975“.

П. Бакевски също посвещава творба на св. Кирил – „Свездата на Константин Филозоф“. Тя се състои от три относително самостоятелни части, очертаващи три важни момента от неговата биография – опитът за отравянето му от сарацините, хазарската мисия и словото на Константин Филозоф пред тях, както и пренасянето в Рим на мощите на св. Климент Римски от Константин Филозоф. Първата част „Обид сарацините да го отружат Константин Филозоф“ [Опит сарацините да отровят Константин Филозоф] е посветена на неговото мисионерство сред този народ. Със средствата на библейската образност и стилистика е разкрит както образът на св. Кирил, така и неговото дело. Разделянето на истината от лъжата е уподобено на божие дело по сътворението на света, когато са разделени светлината и тъмнината. Опитът за отравяне е представен като част от процеса на очистване на злото от нехристиянските народи, а проповедта на Константин Филозоф е сравнена с ритуално действие, в което той разяснява и тълкува с помощта на звезда, „свалена от небесата“ ([4] Бакевски 1993: 152). Във втората част – „Константин Филозоф им зборува на хазарите“ – отново е поставен въпросът за вярата, доверието, разколебаването и неверието, за спасението и погубването на душата. Третата част – „Константин Филозоф ги носи мощите на папата Климент во Рим“ – пресъздава моментите на откриването на мощите в Херсон, отнасянето им в Рим и кончината на Константин-Кирил в Рим. За поетическото претворение на тези случки отново са използвани библейските митологеми и разкази от средновековната книжнина.

Единствената творба, посветена на св. Методий, е на Йован Котески „По многу години, кога го одработи времето“. Методий е представен като творец на нов свят – „единствен и хомогенен“, отхвърля греховете, убеждава със силата на словото, поучава, открива истината и променя вселената ([32] Стойчевска-Антик 1994: 111).

Кирил, Методий, Климент и Наум

В литературата на Северна Македония образите на славянските просветители Кирил, Методий, Климент и Наум са представени заедно като „културни дейци“ на словото в творбата на Максимоски „Песна за свети Наум Охридски“ ([17] Максимоски 1996: 12). Стихотворението притежава двуделна композиция и е издържано във формата на диалог – между лирическият говорител и света. В първата част лирическият говорител е изключително авторефлексивна личност, която се самоопределя в диалога с другите: след въпросите за неговата самоидентификация като човек и македонец, въпросите се отнасят и до образи, които са гордост и негово минало. Оттук започва втората част на творбата – своеобразен разказ за приноса на четиримата светители.

Очертава се, че светците Кирил, Методий, Климент, Наум, Ангеларий, Сава и Горазд се появяват с различна амплитуда и художествени внушения в литературата на Северна Македония от 1945 г. досега.

Най-активни по силата на литературното митологизиране са образите на местните св. Климент и св. Наум, след това – тези на св. Кирил и св. Методий, а Горазд, Ангеларий и Сава са по-скоро образи с периферна проява в текстовете, отколкото самостоятелно поетическо търсене. Наред със засилената рефлексия към част от личностите, македонската литература развива и своя недостатъчност спрямо един от съвременните локално формирани култове в този регион – към св. Горазд и св. Ангеларий в днешния Бераг, Албания (на територията на средновековната Климентова Величка епархия). Въпреки масово интерпретираните в научната литература легенди за пребиваването на Горазд по тези земи ([18] Мареш 1989: 106, [16] Кръстанов 2001: 6), съвременната художествена митологизация не включва тези два образа.

Художествената интерпретация на светците от състава на св. Седмочисленици е своеобразна цивилизационна визия за национално обособяване. Моделите, които представят, надхвърлят личностното вглеждане в Средновековието, а опират до идентификационните маркери за общност и колектив. Палитрата на тематичните прояви утвърждава идеала към св. Седмочисленици. Фрагментаризирането на представителите сякаш вкопава образите по-дълбоко в съвременните топоси на памет, прави изконна връзката между територия и население.

Литература

- [1] Аврамовска 2015: Аврамовска, Н. Ликовите на апостолите на словенската писменост во современната македонска книжевност. В: *Св. Климент Охридски – легат и фасцинација*. Скопје: Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“, 2015, 100 с.
- [2] Андреевски 1982: Андреевски, Ц. Врски. Струга: Мисла, 64 с.
- [3] Бакалова 2016: Бакалова, Е. *Култът към реликвите и чудотворните икони*. София: Проф. М. Дринов, 2016, 193 с.
- [4] Бакевски 1993: Бакевски, П. *Будна птица*. Скопје: Македонска книга, 1993, 270 с.
- [5] Бърлиева 2003: Бърлиева, Сл. Служби за свети Седмочисленици. В: *Кирило-Методиевска енциклопедия*. Том III „П–С“. София: Проф. Марин Дринов, 2003, с. 680–682.
- [6] Витанов 1998: Витанов, Б. *Јаболкото од Едем*. Скопје–Melburn: Матица македонска, 1998, 50 с.
- [7] Грашева 2003: Грашева, Л. Седмочисленици. В: *Кирило-Методиевска енциклопедия*. Том III „П–С“. София: Проф. Марин Дринов, 2003, с. 576–580.
- [8] Гюрчинов 1996: Гюрчинов, М. *Нова македонска книжевност (1945–1980)*. Том I. Скопје: НИО „Студентски сбор“, 1996, 535 с.
- [9] Дамянова 2014–2015: Дамянова, Р. Слово за празника на светите братя Кирил и Методий. В: *Съвместно – Заедно. Едиция Съвместни чествания 1–2*. Скопје: НАМПРЕС, 2014–2015, с. 27–36.
- [10] Джевиецка 2017: Джевиецка, Ев. Фигурата на св. Климент Охридски в българската и македонската книжнина от епохата на Възраждането. // *Български език и литература*, 2017, № 2, с. 177–197.

- [11] Зографски 1903: Зографски, Д. *Служба святих Седмочисленник*. Пловдив: Хр. Г. Данов, 1903, 46 с.
- [12] Иванова 2003: Иванова, М. Пространни жития на Кирил и Методий. В: *Кирило-Методиевска енциклопедия*. Том 3, П-С. София: Проф. М. Дринов, 2003, с. 364–383.
- [13] Илиевска 2000: Илиевска, В. *Ахимса*. Скопје: Матица македонска, 2000, 40.
- [14] Илиевски 1989: Илиевски, П. Хр. Терминот *ἐπιτάφιμος* и состав на групата „Свети словенски Седмочисленици“. В: *Климент Охридски и улогата на Охридската книжевна школа во развитокот на словенската просвета*. Скопје: МАНУ, 1989, с. 5–28.
- [15] Конески 1976: Конески, Бл. Канонизацијата на словенските светци во Охридската црква. // *Прилози*, 1976, № 1–2, с. 62–68.
- [16] Кръстанов 2001: Кръстанов, Тр. Михаил Монах от IX век възхвалява на гръцки език светите Ангеларий и Горазд от св. Седмочисленици. // *Църковен вестник*, 2001, брой 18, с. 6.
- [17] Максимоски 1996: Максимоски, И. *Од интимата до сентимата*. Македонски брод: Морис, 1996, 45 с.
- [18] Мареш 1989: Mareš, F. V. „Седумте светители“ во старословенската и грчка книжевност. В: *Климент Охридски и улогата на Охридската книжевна школа во развитокот на словенската просвета*. Скопје: МАНУ, 1989, 393 с.
- [19] Маркулева-Поповска 2006: Маркулева-Поповска, В. *Езерски немири*. Охрид: Летра, 2006, 46 с.
- [20] Наневски 1993: Наневски, Д. *Сонуванье на патот*. Скопје: Студентски збор, 1993, 209 с.
- [21] Пандурски 1953: Пандурски, В. Поглед върху иконографията на св. св. Кирил и Методий. // *Духовна култура*, 1953, № 5–7, с. 51–55.
- [22] Партений 1958: Партений, Левкийски епископ. *Богослужбения последования на все лето с житиями святих равноапостолных Седмочисленных славяно-болгарских просветителей*. София: Синодално издателство, 1958, 288 с.
- [23] Паунчев 1997: Паунчев, Ив. *Охридски шептејна*. Охрид: Летра, 1997, 112 с.
- [24] Петровски 1998: Петровски, Тр. *Поезија*. Скопје: Мисла, 1998, 429 с.
- [25] Пипилев 2000: Пипилев, Ал. *Пејте охридски камбани*. Охрид: Градска библиотека „Григор Прличев“, 2000, 48 с.
- [26] Поп-Атанасов 1992: Поп-Атанасов, Ѓ. Византиската химнографија за св. Климент и за св. Наум Охридски и за другите Кирило-Методиеви ученици од кругот на така наречените „Седмочисленици“. // *Спектар*, 1992, № 20, с. 11–24.
- [27] Прошев-Оливер 2011: Прошев-Оливер, Б. Парадоксите на позитивистичката периодизација на македонската книжевност. В: *Развојот на македонската литература*. Зборник на трудови од меѓународниот научен собир „Развојот на македонската литература“, одржан на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, 25–26 окт. 2006. Скопје: Институт за македонска литература, 2011, с. 255–265.
- [28] Рашков 1997: Рашков, Ив. Образите на светите седмочисленици в православната иконографија. // *Богословска мисъл*, 1997, № 2, с. 50–56.

- [29] Ристовски 2011: Ристовски, Бл. Клучни проблеми во македонскиот преродбен процес. В: *Развојот на македонската литература*. Зборник на трудови од меѓународниот научен собир „Развојот на македонската литература“, одржан на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, 25–26 окт. 2006. Скопје: Институт за македонска литература, 2011, с. 23–33.
- [30] Русева 2912: Русева, Р. Нови данни за изобразителниот култ към светите Седмочисленици през XVIII –XIX век на територијата на съвременна Албанија.// *Проблеми на изкуството*, 2012, № 4, с.20–27.
- [31] Стојчевска-Антиќ 1986: Стојчевска-Антиќ, В. *Климент Охридски 886–1986*. Скопје: Македонска книга, 1986, 110 с.
- [32] Стојчевска-Антиќ 1994: Стојчевска-Антиќ, В., Сл. Николовски-Катин. *Во чест на светите Кирил и Методиј*. Скопје: Матица македонска, 1994, 214 с.
- [33] Чешмеджиев 2003: Чешмеджиев, Д. Бележки върху култа на Свети Седмочисленици в средновековна България. В: *Пети достоинство*. Сборник в памет на Стефан Кожухаров. Ред. А. Милтенова, Ел. Тончева, Сл. Бърлиева. София: Боян Пенев, 2003, с. 425–443.
- [34] Якимовска-Тошиќ 2007: Якимовска-Тошиќ, М. *Кирилومتодиевски книжевни проекции*. Скопје: Институт за македонска литература, 2007, 222 с.